

Sembolik Etnisitenin Uzunyayla Abaza ve Çerkeslerinde Tezahürü: Sülale Damgaları**

Didem Çatalkılıç*

Abstract:

Title:*Expression of Symbolic Ethnicity in Abaza and Circassian of Uzunyayla: Damgas of the Families*

Tamga was used for centuries in the Caucasus as a symbol of property on different platforms such as livestock and tombstones. The family *tamgas* are a memory space brought to Uzunyayla from Caucasus after the Circassian exile and continued to be used on different platforms today. In this study, the current and past usage areas of the family *tamgas* are examined based on our questions to the tradition bearers during our fieldwork in the centre of Ankara and the Abaza and Circassian villages of the Pınarbaşı, Kayseri in 2017, 2018, 2019, 2020 and 2021. The data collected from in-depth interviews with the qualitative research method according to the random sampling model are within the Herbert J. Gans' symbolic ethnicity theory. In this study, it is aimed to explain how the *tamga*, which is an ethnic symbol, affects the formation of ethnic identity in Uzunyayla and how its usage areas in Caucasus remain in the memories of residents in Uzunyayla.

Keywords: Caucasus, *Tamga*, Identity, Symbolic Ethnicity, Uzunyayla

* Dr., ORCID ID: 0000-0002-2550-3961; e-mail: didem.catalkilic@hotmail.com

** Bu makale, 115k357 numaralı "Kafkasya Kökenlilerin Hafıza Mekânları Üzerine Bir Araştırma" adlı TÜBİTAK projesinin bir ürünüdür.

Giriş

Toplumların kendilerini çeşitli sembollerle ifade etmeleri yüzyıllardır süregelmektedir. Bu durum Kafkasya'da da böyle olmuş, sülale damgaları Kafkasya'da yüzyıllardır mülkiyetin, toprak sahipliğinin ve elbette "soy" un göstergesi olmuştur. İlk Çerkesçe kitap 14 Mart 1853'te Umar Bersey tarafından yayımlanmıştır ve Çerkesçe üzerinedir. Yani kendi dillerinde yazılı bir tarihe sahip olmayan Çerkesler gibi toplumlar için semboller, tarihi birer vesika olarak, tarihçiler ve etnograflar için kıymetli kayıt işlevi görmüşlerdir. Çalışmamızın ileriki sayfalarında Hayriye köyünde mevcut sülale damgalı mezar taşı bunun örneklerindedir.

Ortak mirasın ve kaderin hatırlatıcıları olan semboller yeni nesle atalarının geleneklerini telkin edip ortak yaşam biçimine kılavuzluk ederler. Bu hatırlatıcılar etnik grupların ortak kavramlarıdır. Yani semboller; o etnik gruba mensup yeni nesli, aile mirası konusunda kişileri bilinçlendirir.¹ İnsanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafızasına kazınan bu semboller maddi ya da fikri düzendeki hafıza mekânlarıdır. Hafıza mekânları maddi, işlevsel ve sembolik olmak üzere üç anlam içerir.² Bu özelliğiyle damgalar, Kafkasya'nın sosyo-ekonomik ve etnik tarihinde yer işgal eden birer hafıza mekânlarıdır. Çünkü Çerkesler gibi tarihlerini sözlü olarak aktaran toplumlar sembollerle tarih yazarlar.³ Modern dönem öncesi etno-tarihi semboller ve toplumsal birlikteliğe dair diğer anılar, etnik grupların ve milletlerin hayatta kalmasını ve tarih boyunca yeniden ortaya çıkmasını sağlarlar.⁴ Kişiler sahip oldukları aile adlarının yanı sıra sembollerleriyle saygınlık ve tanınırlılığa vurgu yaparken, toplum için etnik bekayı tahkim ederler.⁵

Nitekim Çerkeslerde de böyle olmuş ve bir hafıza toplumu olan Çerkeslerde etnik kimliklerinin sembolik göstergelerinden birisi de sülale damgası olmuştur. Çünkü etnik gruplar kaybedilmiş anavatanlarına

¹ Maurice Halbwachs, *Kolektif Hafıza*, çev. Banu Barış (Ankara: Heretik Yayınları, 2017), 13; Anthony. D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu & Hülya Kendir (Ankara: Dost Kitabevi, 1986), 78, 79.

² Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 31, 171.

³ Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 33.

⁴ Zeynel Abidin Besleney, *Türkiye'de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 14.

⁵ Smith, *Ulusların*, 133; Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* çev. Alâeddin Şenel (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), 134.

duydıkları özelemleri hafıza ve sembolizmle örerler. Etnik sembolizm olarak kabul gören bu durum her ailenin yaşamsal varlığını ve inancını kurduğu kolektif hafızayı ve tecrübeyi göstermektedir.⁶ Günümüz için kolektif hafıza kavramı altında toplayabileceğimiz damgalar hatırlatmayı sağlayarak etnik kimliği desteklemektedirler.⁷ Etnik gruplar, tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleklerinde canlandırarak kimliklerinden emin olurlar. Hafıza da bu figürleri iletir.⁸ Sülale damgalarının asıl işlevleri kolektif belleği korumaktır.

Literatür Özeti ve Çalışmanın Alana Katkısı

Çalışmamıza konu edindiğimiz Çerkes damgaları hakkında Türkiye’de dolaylı ya da doğrudan çalışmalar mevcuttur. Başlangıçta kültürel aktivistler ardından farklı alanlardaki bilim insanları tarafından kaleme alınan bu çalışmalar tarafımızca gözden geçirilmiştir.

Kafkas dergisinin 1953 yılının Ekim sayısında Dr. Vasfi Güsar’a ait “Kafkasyalılarda Soy Adları” ve yine aynı derginin 1961 yılının Kasım-Aralık sayısındaki aynı yazara ait “Çerkesler’de aile markaları (Çıpkhe-Çıpxe)” başlıklı makalelerde damganın kullanım alanları ve kısmen de olsa tarihsel süreci hakkında bilgi verilmektedir. Makalelerden birinde 215 damganın çizimi mevcuttur. Her iki makalede de alan çalışması ya da farklı dillerdeki kaynakların kullanımı mevcut değildir.

Ufuk Tavkul’un 2007’de basımı yapılan “Kafkasya Gerçeği” isimli kitabın 489-503 sayfaları arasında Kafkasya halklarının damgaları verilmiştir. Kitap sülale damgalarını daha çok Karaçay ve Balkar Türkleri açısından kısaca değerlendirmiştir.

Meseleye Uzunyayla açısından yaklaşan çalışmalar da mevcuttur. Leonore Kosswig’in 1974 yılında yayımlanan “Eigentumszeichen (Damga) in Anatolien” başlıklı makalesi Kayseri ve Kahramanmaraş’taki Abaza ve Çerkes damgaları üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmada köyler gezilmiş damgaların kullanım alanları fotoğraflanmıştır. Eiji Miyazawa’ya ait “Memory Politics: Circassians of Uzunyayla, Turkey” başlığıyla 2004 yılında yapılan doktora tezinde damganın toprak sahibi sülaleler tarafından atlarına vurulduğu aktarılmıştır. Ancak her iki çalışmada da damganın kullanım alanları hakkında bilgi verilmemiş, konu kimlik, tarihsel süreç ve hafıza açısından ele alınmamıştır.

⁶ Smith, *Ulusların*, 60, 79.

⁷ Jan Assman, *Kültürel Bellek*, çev. Ayşe Tekin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 60.

⁸ Assman, *Kültürel*, 61, 62; Edric Caldicott, & Anne Fuchs, “Introduction,” *Cultural Memory: Essays on European Literature and History*, ed. Edric Caldicott & Anne Fuchs (Oxford: Peter Lang, 2003), 17.

Uzunyayla Çerkesleri hakkında 2018 yılında İlky Şahin editörlüğünde hazırlanan “Uzunyayla Çerkesler Topluluk, Aidiyet ve Kimlik” adlı kitapta İlky Şahin’e ait “Uzunyayla Çerkeslerinde Sosyal Yapı” ve “Topluluk ve Aidiyeti Modernleştiren Sosyal Yapı: Dernekler” isimli makalelerde damgaların kullanım alanlarından kısaca bahsedilmiş, konu müstakil bir başlık altında derinlemesine incelenmemiştir. Zeynep Kantemur’un 2019 yılında “Ölü Bedenin Sınırlanan Mekânı: Kayseri’deki Çerkes Kimlikli Mezarlar” makalesi yayımlanmıştır. Kantemur çalışmasında konuyu kimlik açısından değerlendirmiş fakat görüşmecileri sadece kent merkezinde ikamet eden kişilerden seçmiştir. Son üç çalışma müstakil olarak damga üzerine olmamakla birlikte damganın Kafkasya’daki kullanım alanlarının ne olduğu, damga konusunun tarihsel süreci, Uzunyayla Abaza ve Çerkeslerinin hafızasında ne anlama geldiği, farklı yaş grupları tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınmamıştır.

Damga üzerine yapılan çalışmaların temel eksikliği sadece cins at olarak nitelendirilen Çerkes atları baz alınarak bir değerlendirme yapılmasıdır. Damganın kullanım alanları ve bunun Abaza ve Çerkes toplumunun sosyal yapısında ne manaya geldiği müelliflerce anlatılmamıştır. Bu ise konunun etnik kimlik ve tarihi hafıza açısından değerlendirilmemesine neden olmaktadır. Çalışmamızda konu hem alan çalışması hem de birinci el kaynaklar kullanılarak kimlik ve hafıza açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla beraber damga konusunda ilk defa bir müstakil çalışma yapılarak bilimsel noksan giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu Proje Onay Formu, alan çalışmamıza başlamadan önce İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu’ndan alınmıştır. Söz konusu belge 26.03.2014 tarihinde 2014/3 numaralı toplantıda görüşülmüş ve 01 sayılı kararlar alınmıştır. TÜBİTAK projesi kapsamında 2017 yılının Haziran, Temmuz, Aralık aylarında, 2018 yılının Ekim, 2019 yılının Ekim, 2020 yılının Mayıs, 2021 yılının Temmuz ayında Ankara merkez, Kayseri merkez ve Kayseri’nin Pınarbaşı ilçesine bağlı köylerde tarafımızca alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Biz bu çalışmada söz konusu sorulara verilen cevaplar üzerinden adı geçen coğrafyadaki Abaza ve Çerkes damgalarının kimliklerinin inşasındaki, hafızalarındaki ve sembolik etnisitelerindeki yerini tanımlamak amacıyla tanıklıkları değerlendireceğiz. Biz çalışmamızı yukarıda bahsi geçen yerlerde meskûn kadın ve erkek kaynak kişilere sorduğumuz sorular ve literatür taraması

sonucu elde ettiğimiz materyal üzerinden inşa edeceğiz. Çalışmamızda söz konusu evren ve örneklemini teşkil eden Abaza ve Çerkeslerin damga konusuna bakış açısı değerlendirilerek aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

- 1) Adı geçen konu kimliğin şekillenmesine nasıl etki etmektedir?
- 2) Bu konuyla hafıza mekânı oluşturulabildi mi?
- 3) Bu süreçte kolektif kimliğin ve belleğin etkisi nedir?
- 4) Bu konunun ortaya çıkmasında kentleşmenin etkisi nedir?
- 5) Bu konu sembolik etnisite olarak değerlendirilebilir mi?

Araştırmamızdaki kaynak kişilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Kaynak Kişilere İlişkin Veriler

Yaş Grupları	1. Yaş Grubu (18-30)	2. Yaş Grubu (30-60)	3. Yaş Grubu (60+)
Kadın	1	6	2
Erkek	6	17	25
Toplam	7	23	27

Tabloya göre farklı üç yaş grubundan toplam 57 kadın ve erkek kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kadın kaynak kişilerden 5'iyle kent merkezinde; 4'üyle köylerde görüşme yapılmıştır. Erkek kaynak kişilerden 36'sıyla kent merkezinde; 9'uyla köylerde; 3'üyle Pınarbaşı'nda görüşme yapılmıştır. Yapılan alan çalışmasında kadın kaynak kişilerin azlığını kadınların bu konuya ilgi göstermemesiyle açıklayabiliriz.

Araştırma Yöntemi

Çalışmamızın evreni Uzunyayla Çerkesleri olmakla beraber, gelişigüzel örneklem modeline göre ulaştığımız kadın ve erkek kaynak kişiler şeklinde belirlenmiştir. Bu amaçla, nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşmeler (bireysel ve odak grup) yapılmış, katılımcı gözlemci olunmuş, günlük tutma ve doküman incelemesi metotları kullanılmıştır. Katılımcı gözlemci olunarak toplum içinde bulunarak kişilerin cevapları analiz edilmiştir. Böylelikle Abaza ve Çerkes toplumundaki herkese temsil hakkı verilerek kişilerin bakış açılarındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu kadın ve erkek kaynak kişilere Kayseri Kafkas Derneği, Kayseri Birleşik Kafkasya Derneği, Kayseri'de yaşayan Abaza ve Çerkeslerin vakit geçirdiği çay

ocakları ve alan çalışmamız esnasında mihmandarlığımızı üstlenen Rasim Tanbay aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmada ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi kullanılarak veriler kayıt altına alınmıştır. Kadın ve erkek kaynak kişilerle yüz yüze yapılan görüşmelerde kişilere sorulan sorular yarı yapılandırılmış sorular olmuştur.

Yapılan bu çalışmada Annales Okulu'nun sahip olduğu tarihçilik anlayışıyla tarih bilimine sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinin dahil edildiği, akademik tarihçiliğin ele almadığı, olguları açıklayıcı bir düsturla hareket edilmiş tarihsel bir fenomene toplum bilimleri metodu uygulanmıştır.

Çalışma esnasında 18-30, 30-60, 60+ olarak üç yaş grubuna ayırdığımız kadın ve erkek kaynak kişilere "Sülale damganızı biliyor musunuz?", "Damganın tarihsel süreçte kullanım alanları nelerdir?", "Damganızı günümüzde hangi alanlarda kullanıyorsunuz?" gibi sorular sorulmuştur.

Yukarıda sözü edilen araştırma kapsamında toplanan veriler, Herbert J. Gans'ın "Sembolik Etnisite" teorisi üzerinden değerlendirilerek, fenomenolojik analiz yöntemiyle ele alınmıştır. Bu yöntem, kişilerin olayları nasıl değerlendirdiğini ve kavramsallaştırdığını merkeze alan bir yaklaşımı benimsediği için tercih edilmiştir.

Sülale Damgalarının Ortaya Çıkışı

Dünyanın eski toplumları tarihin belli dönemlerinde basit grafik çizimlerle tasvir yapma gereksinimi duymuşlardır. Bu çizimlerin oluşumu uzun zaman almış ve çizimler o toplumun sembolleri haline gelmiştir. Bu sembol işaretler yay, ok, su dalgalı çizgiler, geometrik şekiller, iç içe geçmiş çengeller, yıldız, çizgi, zikzak, halka ve astral işaretler şeklinde olmuştur.⁹ İşte bu işaretler toplumsal manada sosyo-ekonomik ilişkilerin başlangıç noktası olarak eski toplumda sülaleleri temsil etmiş ve damga olarak nitelendirilmiştir. Böylelikle damga sadece grafik olarak kalmayarak patronimik soy olan sülale sembolü anlamında maddileşmiştir.¹⁰ Damgalar zamanla sülale için özel mülkiyetin (at, kümes hayvanları, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar) sahipliğinin göstergeleri olmuştur.¹¹

⁹ Nikolay F. Dubrovin, *Çerkesler*, çev. Habibe Eren & Varol Tümer (Ankara: Kafda Yayıcılık, 2017), 146; Ş. D. İnal-İpa, *Antroponimiya Abhazov* (Maykop, 2002), 344; K. Stal, "Etnografiçeskiy oçerk Çerkeskogo naroda," *Kavkaz: Çerkesiya*, Vıp. XVII içinde (Nalçik: M. i V. Kotlyarovih, 2014), 387.

¹⁰ İnal-İpa, *Antroponimiya*, 345, 348.

¹¹ H. Yahtanigov, *Severokavkazskie Tamgi* (Nalçik: Leyter-İbn-Marat, 1993), 7, 65.

Kafkasya’da yapılan arkeolojik kazılarda Moğol istilasına kadar arkeolojik verilerde damgaya rastlanmaması ve işaretler için damga kelimesinin benimsenmesi bize damganın Kafkasya’da Moğol istilasından sonra yaygınlaştığını düşündürmektedir. Moğol istilasından sonra “işaret”, “iz” anlamına gelen eski Türkçe kelime “tamga” yaygınlaşmıştır.¹²

Batı Çerkesleri damga kelimesi yerine çipxe (kipxe) kelimesini kullanmışlardır. Bu kelime bugün Çerkeslerin sülalelerinin sembolü manasına gelmektedir.¹³ Alan araştırmamız esnasında Batı Çerkes grubuna dahil Hatukoy Çerkeslerinin nadir olarak damga kelimesi yerine bu kelimeyi kullandıklarına şahit olduk.¹⁴ Ancak tespitlerimize göre Uzunyayla’da çoğunlukla damga kelimesi tercih edilmiştir.

Kafkasya’da küçükbaş hayvanlar kulağını kesme suretiyle damgalanmasına *thabze* (Çerkesçe: тхэбзэ), kümes hayvanlarının ayağını kesmek suretiyle damgalanmasına *labze* (Çerkesçe: лъабзэ) adı verilmiş bu durum Uzunyayla’da da devam etmiştir.¹⁵ Ayrıca sülale damgaları Uzunyayla’da at dışında küçükbaş hayvanlara da katran ve Kırkpınar-Dikilitaş köyleri arasında bulunan turuncu bir boya sürülerek vurulmuştur. Ayrıca hayvanlara en vurma da bilinen bir yöntemdir.¹⁶

Sülale damgaları bir nesilden diğerine aktarılırken sülalenin genişlemesi nedeniyle değişebilmekteydi. Yani bir sülale birden fazla damgaya sahip olabiliyordu. Örneğin Kabardey Çerkesi, Tambiy sülalesi bir kısmı birbirine hiç benzemeyen sekiz damgaya sahipti. Böylelikle aynı sülaleye mensup farklı aileler sahip oldukları at yıklarını ayırt edebiliyorlardı. Bazen de damgalar birbirinden nüansla ayrılıyordu.¹⁷ Akriba olmayan farklı sülaleler de aynı ya da çok benzer bir damgayı kullanabiliyordu. Alan çalışmamız esnasında bu durumdan bahsedilmiş ve durum örneklendirilmiştir:¹⁸

*“Kafkasya’da aileler çoğalınca dört kardeş beş kardeş ayrı ayrı damgalar yaptılar”.*¹⁹

“Sülale damgamız var. Bizim sülalenin damgası üç taneydi. Üç kardeş ayrılınca azıcık bir farkla yaptık. Damgayı ata vurdun mu

¹² İnal-İpa, *Antroponimiya*, 348, 349.

¹³ Zafer Süren, *Çipxe: Kafkas Aile Damgaları* (İstanbul: As Yayınları, 2001), 13.

¹⁴ K. K.: 1.

¹⁵ Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 66, 113.

¹⁶ K. K. 1; 5; 32; 36; 40.

¹⁷ Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 7; L. P. Sabaneev, *Ohotniçiy kalendar* (Moskova, 1892), 271; L. İ. Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie oçerki Kavkaza* (Leningrad, 1978), 105.

¹⁸ Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie*, 105; K. K. 52; 53.

¹⁹ K. K. 27.

*sahibi bellidir. Biz de üç tane olmasının sebebi, üç kardeşin mallarının birbirlerine karışmaması içindir”.*²⁰

Alan çalışmamız esnasında bu durumu örneklendirdik. Görüşme yaptığımız Dzıbe sülalesinin dokuz farklı sülale damgasının olduğunu; Kafkasya’da farklı sülale damgalarına sahip Yeluh sülalesinin bu damgalardan birisini Kafkasya’dan Anadolu’ya taşıdığını gördük.²¹

Sülalelerin damga sahibi olmasıysa 3. yaş grubumuza mensup bir kaynak kişi tarafından şöyle aktarılmıştır:

*“Kafkasya’da pşılar, tlekotleşler ve vorkler toplanır, şu sülale vork olabilir mi denirdi. Eğer vork olması uygun görülürse damga verilir”.*²²

Kaynak kişi tarafından anlatılan bu olay *vork* sınıfına yeni dahil olacak sülaleler için geçerli olmuştur. Ayrıca Uzunyayla alan çalışmamız esnasında kaynak kişiler belli sayıda sülalenin damga sahibi olduğunu, pek çok sülalenin damgalarını sonradan kendi kendilerine edindiğini iletmişlerdir.

Sülale Damgalarının Kullanım Alanları

Sülale damgaları hem Kafkasya’da hem de Uzunyayla’da farklı kullanım alanlarına sahip olmuştur. Damgalar at yatkılarında, mezar taşlarında (oyularak), flamalarda, ev içi eşyalarda, kapılarda ve *haçes*lerde kullanılmıştır.²³ Sülale damgaları Kafkasya’daki kullanım alanlarını Uzunyayla’da zamana direnerek devam ettirmeye çalışmış, bir müddet sonra farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır.

– Hayvancılıkta: Kafkasya’da damga kullanımı at yetiştiriciliğinin tarihsel topraklarıyla alakalıdır. Başta at için kullanılan damgalarla yatkıların olduğu yerlerde karşılaşmıştır. Atçılık konusunda uzman olan Çerkesler de sahip oldukları yatkıları ayırt etmek için damga

²⁰ K. K. 24.

²¹ K. K. 56; İsmet Boran’ın tarafımıza verdiği soyağacından.

²² K. K. 35. *Pşı*: Çerkeslerin toplumsal sınıf düzeninde prenten sonra gelen soylu; *tlekotleş*: Çerkeslerin toplumsal sınıf düzeninde prenten sonra gelen soylu; *vork*: Çerkeslerin toplum sınıf düzeninde *tlekotleş*ten sonra gelen soylu. Ancak Kafkasya’da yaşanan olaylar esnasında *tlekotleş* sınıfına mensup birinin *pşı* sınıfından bir kişiyle aynı derecede söz sahibi olduğu durumlar mevcuttur.

²³ İnal-İpa, *Antroponimiya*, 351; Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie*, 91.

kullanmışlardır.²⁴ Soylu Çerkes sülalelerinin de eski zamanlardan beri sülalelerinin mülkiyetini sembolize eden damgalarını at ve sığırlarına vurmuşlardır.²⁵ Kafkasya'da damga mülkiyet işareti olarak yılki yetiştiriciliğinde *pşı* ve *vork* sülalelere ait at yılmalarını ayırmak amacıyla kullanılmış, sülaleler bu yılmalara kendilerine has bir damgayı dağlayarak atın sağrısına vurmuşlardır. Yani yılmalara ve damgayı *pşı* sınıfına ya da *vork* sınıfa mensup sülaleler sahip olmuş, sülaleler için bu durum sosyal sembolizm işlevi görmüştür. Damga burada aynı zamanda bir üretim sembolü olarak hizmet etmiştir.²⁶

Atın sağrısına damga vurulma hadisesi, 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başında Kafkasya'yı ziyaret eden Rus Bilimler Akademisi üyesi Alman seyyahlar Gildenştedt, Pallas, Klaproth ve yine akademi üyesi Leh asıllı Rus subayı Bronevskiy'in dikkatini çekmiştir. Gildenştedt Kabardey Çerkeslerinin *pşı* sınıfına mensup Beslen sülalesinin atların sol sağrısına damga vurduklarını not etmiş ve sülaleye ait damgayı çizmişti.²⁷ Seyyah Pallas ise Prens Tausultan yani Küçük Kabardey bölgesinde²⁸ yaşayan Şoloh sülalesinin damgasını oksuz bir at nalına benzetmiş ve 56 damgayı seyahatnamesine resmetmiştir. Bronevskiy, Pallas'ın resmettiği damgalara sülale isimlerini ekleyerek 1823 yılında tekrar yayımlamıştır.²⁹ Kafkasya'yı 1807-1808'de ziyaret eden seyyah Klaproth, Çerkes ve Abazaların *Tram* sülalesine ait olan atlarda adı geçen sülale damgasını atın sağrısında görmüş ve seyahatnamesine çizmiştir.³⁰

²⁴ Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie*, 103, 104.

²⁵ Mehmet Güneş, *Eoliya Çelebi ve Haşim Efendi'nin Çerkezistan Notları* (İstanbul: Hüsniyatıabat Matbaası, 1969), 92, 93.

²⁶ İnal-İpa, *Antroponimiya*, 345; Stal, *Etnografiçeskiy oçerk*, 387; Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 78; Yohann F. Blaraberg, *Kafkasya: Tarihi, Topoğrafik, İstatistik, Etnografik ve Askeri Tasviri*, çev. Habibe Eren (Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2017), 120; Edmund Spencer, *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*. çev. Dilek Cenkçiler (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 340.

²⁷ İ. A. Gildenştedt, *Puteşestvie po Kavkazu v 1770-1773* (Sankt Peterburg, 2002), 287.

²⁸ Küçük Kabardey bölgesi *pşı* sınıfına mensup Tausultan ve Gilahsten sülalelerinin kontrolünde olmuştur. Tausultan sülalesi Terek Nehrinin sağ kıyısı boyunca Tatartup'tan başlayarak Argudan Nehrinden Kurp Nehrine kadar olan bölgede hakimiyet sağlamıştır. Didem Çatalkılıç, *Kafkasya'da Rus Yayılmacılığı Mozdok Hattı 1532-1832* (Ankara: Koyusiyah Yayıncılık, 2021), 132.

²⁹ S. M. Bronevskiy, *Noveysie geografiçeskie i istoriçeskie izvestiya o Kavkaze*, II (Moskova, 1823), 229, 230; Peter Simon Pallas, *Travels through the Southern Provinces of the Russian Empire in the years 1793 and 1794*, c. I (Londra, 1812), 411.

³⁰ Julius von Klaproth, *Travels in the Caucasus and Georgia*, çev. F. Shoberl (Londra: Henry Colbum, 1814), 269.



Resim 1: İ. A. Gildenştedt, *Puteşestvie po Kavkazu 1770-1773*, 287; J. V. Klaproth, *Travels in the Caucasus and Georgia*, 269.

18. yüzyılın ikinci yarısında Gildenştedt, *psı* sülalesine ait damganın atın sol sağrisına vurulduğunu not etmiş ve Dietrich Christoph von Rommel'in 1808'de Weimar'da basımı yapılan *Die Völker des Caucasus nach den Berich* başlıklı kitapta *psı* Şoloh sülalesinden bir kişi sol sağrisında damga olan bir at üzerinde resmedilmiştir. Bu durum ata soldan inilip binilmesinin yanı sıra başka bir gerekçeyle daha açıklanmaktadır. Çerkes toplumunda bulunan sınıfsal yapılanmanın en üst noktasındaki *psı*, *tlekotleş* ve *vork* sınıfına mensup sülaleler damgalarını atın sol sağrisına vurmuşlardır. Bu durumun pratikteki yararıysa bir akına gidildiğinde merkezde konumlanan *psı*nın solundaki atın sülale damgasının sağda, sağındaki atın damgasının solda olmasıyla dışarıdan bakan bir kişinin hiçbir atın damgasını görememesidir. Bu akını yapan sülalelerin tanınmamasını sağlamıştır.³¹ Uzunyayla'da görüşme yaptığımız kaynak kişiler de kaynaklara paralel cevaplar vermişler, *psı* ve *vork*lerin atın sol sağrisına damga vurduklarını aktarmışlardır.³²

Görüldüğü gibi damganın toplumsal manada önemi büyüktür. Bu öneme haiz olan damgaların gerçekte sahibi olmayan kişiler tarafından kullanımıysa cezayla karşılık bulmuştur. Bu durum 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın ilk yarısında bölgeyi ziyaret edenler tarafından kayda geçirilmiştir. Bu kayıtlara göre ata damga sahibi olmayan sülalelerin damga vurmasının cezası ölümdür.³³ Ancak 1861'de Rusya'da serfliğin kaldırılmasıyla Kabardey bölgesinde de serfliğin kaldırılması, toprak reformları ve Rus-Kafkas Savaşları bölgede sosyo-ekonomik değişikliğe yani damganın sahiplik geleneğinde değişime yol

³¹ Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 78.

³² K. K. 4; 7; 14.

³³ Blaramberg, *Kafkasya Tarihi*, 120; Pallas, *Travels through*, 411.

açmıştır. Bu değışime ayak uyduran eskinin bağımlı sınıfına mensup pek çok sülale damga sahibi olmuştur.³⁴

Görüşme yaptığımız Abaza sülalelerse damgayı atın sağ sağırsına vurmuşlardır.³⁵ Atın sağırsına damganın nasıl ve ne tarafa vurulduğuna dair anekdot Uzunyaylalı bir Abaza tarafından kaleme alınan hatıratıda da mevcuttur:

Avlunun ortasında çok büyük ateşler yakılır, kor haline gelen ateşin içine at sahibi ailelerin damgaları sokulur, kızarması beklenir, bu arada ateş yağını gençler tarafından sürekli beslenerek canlandırılırdı. Gençler, ellerinde atkuyruğu veya at yelesinden örülmüş uzun kementlerle, köşelere sıkıştırdıkları atları yabancı tayları yakalarlardı. Yakalanan atlar, kısıvrak tutulur, nar gibi kızarmış damgalar ateşten çıkarılıp atların sağ kalçalarına basılırdı. Ortalığı duman, yanık et ve kıl kokusu kaplardı.³⁶

Alan çalışmamız esnasında mülkiyeti ayırmak için kullanılmaya başlanan sülale damgasının kullanım alanları nelerdir sorumuza kaynak kişilerin hemen hemen neredeyse hepsi damganın mülkün karışmasını engellemek amacıyla atlara vurulduğunu aktarmışlardır.³⁷ Uzunyayla'da yaptığımız alan çalışmasında sülale damgalarının atlara vurulması hakkında kişiler bilgilerini aktardılar:

At yetiştiriciliği Çerkeslerin sahip olduğu en iyi zanaattır. Çerkesler hem Kafkasya'da hem Uzunyayla'da yulkılara sahip olmuşlar, bu yulkıların birbirine karışmaması için damga kullanmışlardır. Demirin ısıtılıp kementle yakalanan atların sağırsına basılmasıyla tüy kısmı yanar, atın etine hiçbir şey olmazdı. Bu işlem at tay iken 2-3 yaşında yapılırdı. Böylelikle atın kime ait olduğu belli olurdu.³⁸

Damganın atın hangi tarafına vurulduğu konusu açıklığa kavuşmamıştır. Çünkü bazı durumlarda aynı sülaleye mensup aileler at yulkılarının karışmaması için atın farklı sağırlarını damgalamışlardır.

³⁴ Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 71, 72, 73, 82.

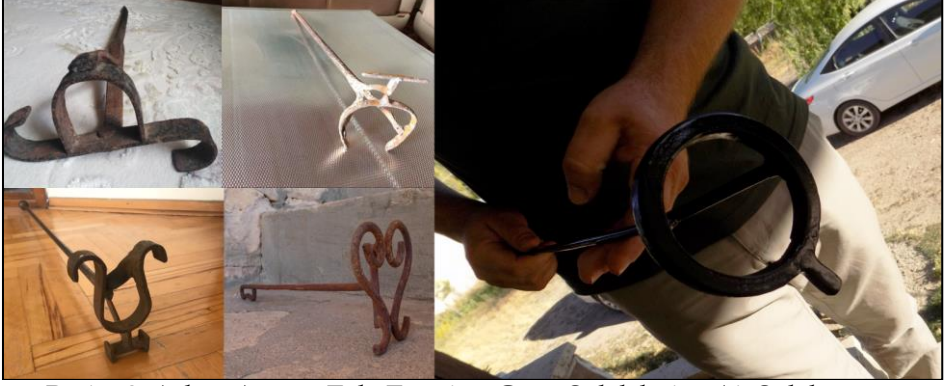
³⁵ K. K. 50.

³⁶ Özdemir Özbay, *Anadolu'da Kafdağı Öyküleri* (İstanbul: Nart Yayıncılık, 1994), 12.

³⁷ K. K. 3; 4; 5; 9; 15; 21; 43; 47; 49.

³⁸ K. K. 8; 11; 20; 32; 34; 37; 51.

Ayrıca bu durum zamanla değişmiş damganın atın hangi tarafına vurulduğunun pek bir önemi kalmamıştır.



Resim 2: Aslan, Aguey, Tok, Tuğuj ve Gogo Sülalelerine Ait Sülale Damgaları

Uzunyayla'da meskûn Abaza ve Çerkes sülalelerin temel geçim kaynaklarından birisi atçılık olmuştur. Sahip olunan atların süvariye ve koşuma yani ordu ihtiyacına cevap verecek nitelikte olması sebebiyle sülaleler atlarını 1960'lara kadar orduya satmışlardır. Ancak Demokrat Parti iktidarı döneminde gelen Marshall yardımıyla ordu mekanize olmuş ve ordunun Uzunyayla'dan at alımı durmuştur.³⁹ Ekonomik değerini yitiren atçılığın bitmesi ata damga vurulması geleneğinin de sonu olmuştur.

–Silahlarda: Kafkasya'da kişiler ateşli ve ateşsiz silahlarında nadir de olsa sülale damgalarını kullanmışlardır.⁴⁰ Kafkasya ile özdeşleşen en önemli ateşsiz silahlardan olan kama üzerine damga işlenmesi bilinen bir durumdur. Söz konusu durum Uzunyayla Çerkeslerinin hafızalarında da mevcuttur. Uzunyayla'da sülale damgaları üzerine alan çalışması yapan Alman bilim insanı Kosswig tarafından Panlı köyünde üzerine sülale damgası işlenmiş bir kama fotoğraflanmıştır.⁴¹ Ancak biz alan çalışmamız esnasında sülale

³⁹ Tolga Akay, "Kuruluşundan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Aziziye Kazası (Pınarbaşı) ve Çevresinde At Yetiştiriciliği," *Kafdağı Dergisi* 4, no. 2 (2019), 153; Abdullah Temizkan & Didem Çatalkılıç, "Atını Yitiren Toplum: Uzunyayla Çerkeslerinde Atçılık ve Binicilik Kültürü Üzerine," *Milli Folklor*, no. 123 (2019), 200.

⁴⁰ Dubrovin, *Çerkesler*, 146; Stal, *Etnografiçeskiy oçerk*, 387; Florent A. Gille, *Lettres sur le Caucase et la Crimée* (Paris, 1859), 103.

⁴¹ Leonore Kosswig, "Eigentumszeichen (Damga) in Anatolien," *Oriens* 23/24 (1974); Tafel, xii; K. K. 3.

damgasının olduğu bir ateşli veya ateşsiz silahla karşılaşmadık. Fakat Kafkasya'dan Uzunyayla'ya gelirken silah ve benzeri pek çok eşya getiren Abuk sülalesiyle yaptığımız görüşmede eşyaları kayda geçirmekte geç kaldıkları ve yaklaşık 40 yıl önce bir antikacının silah kaçakçılığı yapıyor gerekçesiyle yaptığı şikayet üzerine silahlarına devlet tarafından el konulduğu aktarılmıştır. Uzunyayla'da bu münferit örneğe ek olarak pek çok ateşli ve ateşsiz silah özellikle 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle köylere gezen çerçilere satılmıştır. Bu dönemde satılmayan ateşli ve ateşsiz silahlarsa 1980 darbesi sonrası köylere gelen jandarmalar tarafından toplanmıştır. Bazı kişilerse bu dönemde sahip oldukları silahları jandarmalar köye gelmeden önce devlete karşı bir eylem içerisinde olmadıklarını göstermek amacıyla ya gömdüklerini ya da Uzunyayla'daki derelere attıklarını anlatmışlardır.⁴² Tüm bu yaşananlar Kafkasya'dan Uzunyayla'ya taşınan ve bir hafıza mekânı olan sülale damgalarının işlendiği silahları günümüzde yok olma derecesine getirmiştir.

– Mühür veya İmza Olarak: Kafkasya'da sülaleler damgalarını nadir olarak yazışmalarda mühür olarak kullanmışlardır.⁴³

Eskiden mektup yazarlardı. Mektupları mühürledikleri yüzük mühürleri var ya o mühür sülale damgalarıydı. Sülaleler damgalarını böyle kullanırlardı.⁴⁴

Örneklerde bahsi geçen mühür olarak kullanım sadece Uzunyayla'da değil Kafkasya'da da gerçekleşmiştir. Bu kullanımdan Uzunyaylalı Çerkeslerin haberdar olmasının nedeni konuya ilgi duyarak farklı iletişim yollarıyla bilgi edinmeleridir.

Geçmişte kullanılan mührün yerini günümüzde imza almıştır. Günümüzde sülale damgalarının sembolik olarak kullanım alanlarından biri de imza olmuştur. 1. yaş grubumuza mensup erkek bir kaynak kişiye resim bölümü mezunu olduğunu Erol Olçok'un⁴⁵ Çerkes kültürüyle alakalı başlattığı bir çalışma için yaptığı resimlerde sülale damgasını imza olarak kullandığını aktarmıştır.⁴⁶

⁴² K. K. 15; 16; 23; 26; 43; 44; 49.

⁴³ Dubrovin, *Çerkesler*, 146; Stal, *Etnograficeskiy oçerk*, 387; K. K. 21; Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 7, 47.

⁴⁴ K. K. 39.

⁴⁵ Erol Olçok, 1962 yılında Çorum'un bir Çerkes köyü olan Mecidiyekavak köyünde dünyaya geldi. 15 Temmuz darbe girişiminde hayatını kaybetti.

⁴⁶ K. K. 30.

– *Haçeşlerde*: En kısa tanımıyla misafir odası olan *haçeşler*, Çerkes tarihi ve kültürüne ilişkin sohbetlerin edildiği, kültürel kodların aktarıldığı, mitolojik hikâye ve destanların anlatıldığı bir kültür aktarım mekânı yani hafıza inşa atölyesi işlevi görmüştür. *Haçeşlerde* misafir ağırlamak her zaman bir statü göstergesi olmuş, gelen misafirlerin silahlarının asılma düzeni dahi baştan beri zikrettiğimiz sınıfsal yapıyla doğrudan bağlantılı olmuştur. Sınıfsal yapılanmayı konumuz olan damga açısından düşündüğümüzde, *haçeşlerinin* kapılarına gelen misafirlerin damgalarını işlemişler böylelikle hangi sülalelerin *haçeşe* geldiği anlaşılmıştır.⁴⁷ *Haçeşin* kapısına işlenen bu damgalar Çerkes toplumunda bir prestij göstergesi, sınıfsal yapılanmaya atıf olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ancak *Uzunyayla*'da yaptığımız alan çalışmasında gelen misafirlerin damgalarının *haçeş* kapılarına işlendiğine dair değil sahibinin damgasının *haçeş* kapısına işlendiği bilgisine ulaştık⁴⁸:

Tramlar 80 yıl önce bizim köyden (Kazancık) ayrıldılar. Ayrılırken mülklerini Tokat Bulamur (şu an Gündoğan) köyünde yaşayan sülalemizden (Agaçe) Paşa isimli birine sattılar. Evin haçeşinin ahır girişi vardı. Ahırın antresinde boydan boya dolaplar vardı ve o dolabın üstünde Tram sülale damgası vardı”.⁴⁹

⁴⁷ Didem Çatalkılıç, “Uzunyayla’da Çerkes Kültürünün Bir Sembolü Olarak Misafirperverlik ve Haçeş,” *Kafkasya Kökenlilerin Hafıza Mekânları Çalıştayı Bildiriler Kitabı* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2020=, 29, 33; Ma’edz Sarebiy, *Çerkesler ve Gelenekleri*, çev. Yemuz Bayazıt (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018), 273.

⁴⁸ K. K. 5; 34.

⁴⁹ K. K. 31.



Resim 3: Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti-Muzey Drevnostey Alanii

–Flamalarda: Milletler ve orduları tarihleri boyunca kendilerini simgeleyen üzerinde çeşitli sembollerin olduğu bayraklara ve flamalara sahip olmuşlardır. Aynı uygulama Çerkeslerde de kendini göstermiş askeri grupların flamalarında o gruba önderlik yapan sülalenin damgası kullanılmıştır.⁵⁰ Alan çalışmamız esnasında sülale damgalarının kullanma alanları nerelerdir sorumuza kaynak kişiler flamalarda damgaların kullanıldığını aktarmışlardır.⁵¹ Kaynak kişiler bu konu hakkında

⁵⁰ İnal-İpa, *Antroponimiya*, 351; Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie*, 91.

⁵¹ K. K. 6; 31.

kimliklerine ilgi duyarak bilgi edinmişlerdir. Bu uygulama Uzunyayla'da hiç olmamıştır.

– Mezar Taşlarında: Kişiler kimliklerini yaşadıkları ve belirttikleri alanlarda mekânlar yaratırlar. Ölüm etrafında oluşan görsel mekânlar olan ve ait oldukları kültürün özelliklerini yansıtan mezarlıklar kültürel hafızanın izlerini taşırlar. Kişinin nesebinin ve kimliğinin belirtildiği mekânlar olan mezar taşları Kafkasya'da sülale damgalarının en yaygın kullanım alanlarından birisi olmuştur.⁵² Uzunyayla'da yaptığımız alan çalışmasında 19. yüzyıldan kalma sülale damgalı mezar taşlarıyla karşılaştık. Bu mezar taşlarındaki damgaların tamamı sınıfsal yapılanmada üst tabakaya mensup sülalelere ait olduğu tarafımızca Bronevskiy ve Lavrov'un çalışmalarında yaptığımız karşılaştırmayla görülmüştür.⁵³



Resim 4: Aslan, Hağundoko, Şıd, Şogen, Duman, Kundet, Anzor ve Yağan Sülalelerine Ait Sülale Damgalı Mezar Taşları

Ardından Uzunyayla'da mezar taşlarına damga oyulması geleneğine bir müddet ara verilmiştir. Ancak son zamanlarda mezar taşlarına damga oyulması tekrar başlamıştır. Hatta eski mezarlara yapılan yeni mermer mezar taşlarına damga oyulduğu tarafımızca gözlemlenmiştir.⁵⁴ Alan çalışması esnasında karşılaştığımız bu durum kolektif kimlik, "tarihsel" köklü ve tarihe dayanan bir süreç olan "biz"

⁵² Yahtanıgov, *Severokaavkazskie*, 3; Zeynep Kantemur, "Ölü Bedenin Sınırlanan Mekânı: Kayseri'deki Çerkes Kimlikli Mezarlar," *Folklor/Edebiyat* 25, no. 98 (2019), 345; Avril Maddrell, "Memory, Mourning and Landscape in the Scottish Mountains: Discourses of Wilderness, Gender and Entitlement in Online Debates on Mountainside Memorials," ed. Elizabeth Anderson, Avril Maddrell, *Memory, Mourning, Landscape* içinde (Amsterdam & New York: Kate McLoughlin & Alana Vincent, 2010), 124.

⁵³ Lavrov, *İstoriko-etnografiçeskie*, 109-123; Bronevskiy, *Novejšie geografiçeskie*, 229, 230.

⁵⁴ K. K. 10; 19; 22; 26; 40; 46.

oluşum sürecini ifade eder. Kolektif hafızanın grubun üyeleri tarafından tutulması geçmişin paylaşılması yani kolektif kimlikle açıkladığımız bu durum kişilerin kendileri ve çevreyle yaptıkları ayırımın bir sonucudur. Bu karşılıklı kimlik inşa süreci, kolektif hafızayı ebedi hale getirir.⁵⁵ Mezarlık gibi pek çok kişi tarafından ziyaret edilen mekânlarda bu tip sembollerin varlığı kişinin nesebini hatırlamasıyla hem bireysel hem de kolektif kimliği desteklemektedir.



Resim 5: Duruk ve Ahkmed Sülalelerine Ait Damgalı Mezar Taşları

Uzunyayla alan çalışmamız esnasında pek çok sülalenin köylerle bir irtibatının kalmadığını tespit ettik. Bu minvalde hakkında bilgi verilen sülalelerden birisi de *tlekotleş* sınıfına mensup Kundet sülalesiydi. Sülalenin meskûn olduğu Örenşehir köyünden ayrıldığı Hayriye köyüne ve başka yerlere gittiği aktarılmıştı. Kundet sülalesinin Hayriye köyüne gittiğine dair herhangi bir arşiv belgesi bulunmamakla birlikte Hayriye köyünün mezarlığında Kundet sülalesinin damgasının olduğu bir mezar taşı bulunmaktadır. Bu durum bize alan çalışmasında alınan sözlü bilginin tarihi vesika olan mezar taşlarıyla birleştiğindeki işlevini göstermektedir.

⁵⁵ Alberto Melucci, "Süreç Olarak Kolektif Kimlik," çev. Ömer Mollaer, ed. Fırat Mollaer, *Kimlik Politikaları Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 86; Ron Eyerman, *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity* (New York: Cambridge University Press, 2003), 5, 14; Daniel Bar-Tal, "Collective Memory of Physical Violence: its Contribution to the Culture of Violence," ed. Ed Cairns & Micheál D. Roe, *The Role of Memory in Ethnic Conflict* içinde (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 89.



Resim 6: Hayriye Köyü-Kundet Sülalesine Ait Damgalı Mezar Taşı

Sülale Damgasının Uzunyayla'da Etno-Sembolizme Dönüşmesi

Kolektif kimlik olarak adlandırılan sosyal aidiyet bilinci, ortak bir semgesel sisteminin kullanımıyla ulaşılan ortak bilgi ve hafızaya dayanır. Hafıza geçmişte olduğu gibi kalmaz anın bağlandığı sembollerle yoğrulur. Burada sembollerin işlevi kimliği desteklemektir. Sürdürülen bu kodlar etnik grubun sembolik anlam dünyasını oluşturur.⁵⁶ Bu semboller çok yönlüdür ve kişiler tarafından anlamlandırılır. Böylelikle

⁵⁶ Assman, *Kültürel*, 60, 148, 149, 150.

gruba üye olanlar ve olmayanlar arasındaki sınırı oluşturur. Modern hayata sosyal bir uyum biçimi olan etno-semboizmle etnik gruplar sembollerle kimliklerini topluma sergilerler.⁵⁷

Etnik kimliklerin bir parçası olan semboller zamanla nesiller boyu devam eden *sembolik etnisiteye* dönüşürler. Bu ilk nesillerde gerçekleşme de farklı bir kültürlenme ve asimilasyona maruz kalma sonucunda etnik gruplardaki gençler etnik sembollere başvurmaya başlarlar. Çünkü sonraki nesiller her ne kadar kendilerini o etnik gruptan olarak tanımlasalar da sahip olunan kültür onlar için bir müzede sergilenen veya bir festivalde seyredilecek bir durum haline dönüşmektedir. Bunun nedeni göçmen atalara sahip genç neslin ülkeleriyle doğrudan ya da dolaylı bir bağları ve bir bilgilerinin olmamasıdır. Bu kişiler kültürü yaşamaktan ziyade o etnik gruba aitlik duygusuyla daha fazla ilgilenmektedirler. Çünkü etnik gruplar kültürü habitatında yaşarken kimlikleriyle ilgilenme ihtiyacı duymazlar. Ancak sonraki kuşaklar kimlikten vazgeçtiğini gördükleri anda çeşitli STK'lara katılırlar yani bir kolektivitete bağlanarak kimliklenme sürecine girerler. Bunun nedeniyse kolektif kimliklerin öteki topluluklarla karşılaşınca kendini belli etmesidir.⁵⁸ Çünkü kimlik birini diğerlerinden farklı kılan bir kavramdır.⁵⁹

Bu süreçte kimlik etnik olmanın ilk yolu olur ve etnisite dışı vurumcu bir rol üstlenir. Bu dışı vurumcu form sembollerin çeşitli şekillerde kullanılmasıdır. Gans, 3. kuşağın bu durumunu "sembolik etnisite" olarak tanımlamaktadır. Bu durum kentleşmiş kuşağın ata topraklarına nostaljik bağlılığıdır. Bu kuşak kültüre karşı sevgi ve gurur duygularını besleyerek hayali geçmişlerine geri dönmeyi arzularken bunun olamayacağını kısa sürede anlarlar.⁶⁰ Gans'ın bu teorisi Uzunyayla'da yaşayan Abaza ve Çerkesler için de geçerlidir. Uzunyayla'ya ilk gruplar 1860'lı yılların başı itibarıyla gelmeye başlamış, neredeyse 1970'lere kadar kültür habitatında yani köylerde yaşamaya devam etmiştir. Ancak eğitim, iş gibi farklı nedenlerle köyden kentlere yaşanan iç göç nedeniyle asimilasyon süreci başlamıştır. Buna bağlı olarak 1968 yılında Kayseri merkezde Kayseri Kafkas Derneği

⁵⁷ Fredrik Barth, "Giriş," der. Fredrik Barth. çev. Ayhan Kaya & Seda Gürkan, *Etnik Gruplar ve Sınırları* içinde (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001), 17; Richard Jenkins, *Social Identity* (Londra & New York: Routledge 2008), 136, 137.

⁵⁸ Smith, *Ulusların*, 79; Herbert J. Gans, "Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America," *On the Making of Americans: Essays in Honor of David Riesman* içinde (University of Pennsylvania, 1979), 193, 200, 201, 203.

⁵⁹ Bhikhu Parekh, "Kimliğin Mantığı." çev. Suat Aksoy, ed. Fratt Mollaer, *Kimlik Politikaları Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 54.

⁶⁰ Gans, "Symbolic Ethnicity," 204.

kurulmuştur. Kent merkezinde dünyaya gelen nesillerin köyle yani kültürle bağlantısı zayıflamaya başlamıştır. Yaşanan bu süreç sonucu, alan çalışmamız esnasında özellikle büyükler tarafından dili ve kültürü bilmeyen çocuklarının kendilerinden daha Çerkes oldukları aktarılmıştır.⁶¹ Gans'ın teorisini temel aldığımızda Osmanlı'ya geliş tarihlerindeki farklılıkları düşünecek olursak bugün 3., 4. ve 5. kuşak Uzunyayla Abaza ve Çerkesleri sülale damgalarını sembolik etnisite olarak farklı alanlarda kullanmaktadırlar.

Uzunyayla'da Sülale Damgasının Etno-Sembolizm Alanları

–Sülale Günlerinde: Sülale damgalarının kullanıldığı en yaygın alanlardan birisi de sülalenin farklı şehir ve ülkelerde yaşayan mensuplarını bir araya getirmek amacıyla belirli periyotlarla düzenlenen sülale günleridir. Sülale günlerinde damgalar şapka, bardak ve anahtarlık gibi objelerin üzerine bastırılarak sülale üyelerine dağıtılmaktadır.

Geçen sene Bekaldı sülale toplantımızın ilkini İhsan Baykaldı'nın bahçesinde yaptık. Bu hafta sonu pazar günü ikincisini yapıyoruz. O günün anısına bardak, tişört ve anahtarlıklara sülale damgamızı basıyoruz. Sülale toplantılarımızda (Dzıbe) sülale damgamızı bastırığımız anahtarlık ve kolyeleri dağıtırız.⁶²

⁶¹ K. K. 25; 29.

⁶² K. K.13; 21; 56.



Resim 7: Kenet ve Bekaldı Sülalarına Ait Sülale Damgaları

Bu toplantılar genellikle aynı sülaleye mensup olan farklı coğrafyalarda yetişen birbirini tanımayan gençlerin kimlik bilinci kazanmalarını amaçlamaktadır. Dağıtılan bu sülale damgalı objeler de bu bilincin kazanılmasına hizmet etmektedir.

– Aksesuar Olarak: Sülale damgasının sembolik olarak en yaygın kullanıldığı alan takı olmuştur. Erkek kaynak kişiler sülale damgalarını yüzüklerinde kadın kaynak kişilerse kolye ve bilekliklerine yaptırılmayı tercih etmişlerdir. Sülale damgalı yüzüklerin kullanımına şehirde yaptığımız alan çalışmamız sırasında şahit olduk. Söz konusu yüzüklerin satışı sahipleri Çerkes olan Kayseri merkezdeki iki kuyumcu dükkânında gerçekleştirilmektedir. Kuyumcu; kişilerin sülale damgalarını getirdiklerini damganın yanı sıra sülale isimlerini de yazarak yüzüklere işleyerek sattıklarını ve bunun son zamanlarda yaygınlaştığını anlatmıştır. Sülale damgalı yüzük kullanan kişilerle de görüşme yapılmıştır. Bu yüzüklerin bir aile büyüğü tarafından yaptırılıp genç kuşağa hediye edilmesi durumu hem kaynak kişiler tarafından anlatılmış hem de karşılaşılan bir durum olduğu tarafımızca gözlemlenmiştir.⁶³ Alan çalışmamız esnasında sülale damgasının tesbihin imame kısmından sonra kullanıldığına da şahit olduk. Ancak bu şekilde kullanım yaygın değildir.

⁶³ K. K. 18; 41; 42; 56; 57.



Resim 8: Sülale Damgalarının Takı Olarak Kullanımı
(Yüzükler, Aslan ve Adaje Sülale Damgalı Kolye ve Bileklikler)

Kişiler bu tip aksesuarları kullanarak bir anlamda sembollerle yani sülale damgalarının işli olduğu takılarla topluma kendilerini nasıl tanımladıklarını anlatmaktadırlar.

– Düğünlerde ve Düğün Davetiyelerinde: Kafkasya'da düğünlerde kullanılan sülale damgalarının günümüzde düğünlerde flamalara işlenerek ve düğün davetiyelerinde kullanılması yaygınlaşmıştır⁶⁴:

Sülale damgamızı düğünlerde flama şeklinde kullanıyoruz.
Kayseri Pınarbaşı'nda ve köyümüz Aşağıkızılçevlik'te düğün yaptığımızda kullanıyoruz.⁶⁵

Kaynak kişilerin tarafımıza aktardığı bu durumla alan çalışmamız esnasında flamalara ve davetiyelere hem erkek hem de kız tarafının sülale damgalarının işlenmesinin örnekleriyle fazlasıyla

⁶⁴ Yahtanigov, *Severokavkazskie*, 3; K. K. 11; 28; 51.

⁶⁵ K. K. 2.

karşılaştık. 12.10.2019 tarihinde Kayseri merkezde gerçekleşen katıldığımız bir düğünde de iki sülalenin (Tsey ve Thazepl) damgalarının işlendiği flamaların, düğün boyunca çiftin masasının önünde durduğuna tanık olduk.



Resim 9: Thazepl ve Tsey Sülale Damgaları

–Çalışma Alanlarında: Alan çalışmamız sırasında kişilerin sülale damgalarını çalışma alanlarında kullandıklarına şahit olduk. Özellikle firmaların amblemi ve kartvizitlerinde kişiler sülale damgalarını kullanmaktadırlar. Alan çalışmamız esnasında çalışma alanı kapsamında karşılaştığımız diğer bir örnek de özel müzecilikle meşgul kadın bir kaynak kişiyle yapılan görüşmede kaynak kişi röportajlar ya da çeşitli grupların müze ziyareti esnasında kimliğini belli edecek kıyafetler giydiğini, bu kıyafetlere ve iki yıldır müzesi için yaptığı tüm bebeklerinin kıyafetlerine sülale damgasını işlediğini aktarmıştır. Babası yıllarca Uzunyayla'nın yaygın mesleklerinden halıcılıkla uğraşan erkek bir kaynak kişi babasının halı tezgahlarına sülale damgasını kullandığını yine kadın bir kaynak kişi yaptığı el işlerine sülale damgalarını işlediğini aktarmıştır.⁶⁶ Ayrıca Panlı köyünde bulunan at çiftliğinin sahibi iş insanı Nevzat Seyok mensubu olduğu Tsey sülalesinin damgasının çiftliğin kapısında kullanmıştır.

⁶⁶ K. K. 1; 3; 12; 14; 27; 48; 54.



Resim 10: Yeluh, Şıd, Tsey ve Dzıbe Sülalelerine Ait Sülale Damgaları

Sülale damgalarının kullanım alanlarında zamanla farklılaşmalar olmuştur. Günümüzde damgalar, arabalarda *sticker* şeklinde, cep telefonlarının ekranlarında ve kılıflarında sembolik olarak kullanılmaktadır.⁶⁷ Özellikle son 20 yılda Çerkeslerin interneti aktif olarak kullanmaları sayesinde sosyal medya üzerinden kişiler sülalelerinin Kafkasya'da kalan mensuplarına ulaşabilmişler ve geçmişleri hakkında bilgi edinmişlerdir. Bilgi edinilen konular arasında damgalar da vardır.⁶⁸

Sonuç ve Öneriler

Kafkasya'nın etnik, sosyo-ekonomik ve politik tarihi için ciddi veri anlamına gelen damgalar 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başında bölgeyi ziyaret eden seyyahların da ilgisini çekmiş bu ilgi onları damgaları çizmeye ya da tarif etmeye kadar götürmüştür. Damga sahibi olmayıp sahte damga üretenlere verilen cezaysa Kafkasya'da bahsi geçen zaman aralığında sınıfsal yapılanmanın ne kadar titizlikle korunduğunun bir emaresi olmuştur. Ancak Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgali bu yapıda bozulmalara yol açmıştır. İşgal, sahip olunan sosyo-ekonomik güç alanlarını yapılanmanın üst basamaklarındaki sülalelerin elinden almış, güç kaybına neden olmuştur. Yaşanan bu kayıplar sonucu üst sınıfta olmayan pek çok sülale damga sahibi olmuştur.

⁶⁷ K. K. 17; 33; 38; 53; 55; 57.

⁶⁸ Stéphane Dufoix, *Les Diasporas* (Paris: Presses Universitaires de Paris, 2008), 116; K. K. 45.

Bayramlar, semboller, anıtlar, anma törenleri ve eşyalar hafıza mekânlarıdır. Hafıza mekânı teorisinde bir sembolün hafıza mekânı olmasını belirleyen durumlardan biri de anavatan Kafkasya'yla bağ kurmayı sağlamasıdır. Bu açıdan düşündüğümüzde mezar taşları üzerindeki damgalar birer hafıza mekânıdır. Alan çalışmamız esnasında karşılaştığımız ilk gelen nesle ait ya da burada ilk doğan nesle ait damgalı mezar taşları sınıfsal yapılanmadaki sadece üst sınıfa ait olduğu gözlemlenmiştir. Alan çalışmamız esnasında sülale damgasına sahip olmayan kişiler sülale damganızı biliyor musunuz sorusunu bilmiyorum şeklinde cevaplamıştır.

Tarihsel bilinç ve hafıza her etnik grup için önemlidir. Günümüzde sülale damgalarının objelerde, aksesuarlarda, kartvizitlerde, düğün davetiyelerinde kullanımı kişilerin aidiyetlerini pekiştirme ve gündelik hayatta topluma kimliklerini sergileme yolunu seçtiklerini göstermektedir. Sülale damgaları bu kavramların devamı olarak günümüzde etnik kimlik belirteci işleviyle sosyal medyada profil fotoğrafı şeklinde kullanılmaktadır. Bu durum dile ve geleneğe uzak yetişmiş neslin kimlik edinim sürecini etkilemektedir. Sülale damgasının zikrettiğimiz farklı alanlarda kullanımı bugün toplum için Kafkasya'yı hatırlatan bir hafıza mekânı özelliği taşımaktadır. Ayrıca sülale damgasını günümüzde hiçbir alanda kullanmayan kişi sayısı çok fazladır.

Çalışmamızda belirli bir bölge örneklem olarak alınarak damganın tarihsel süreci ve kullanım alanları ele alınmıştır. Aynı ülkenin farklı coğrafyalarındaki diasporalar aynı durumlar karşısında farklı tutumlar geliştirebilirler. En büyük Çerkes diasporasının yaşadığı Türkiye'de farklı örneklerde bu şekilde sondaj çalışmalar yapılırsa bölgeler arası farklılıklar ortaya konulabilir. Ayrıca alan çalışmaları esnasında bir hafıza mekânı özelliği taşıyan Kafkasya'dan Anadolu'ya taşınmış üzerinde sülale damgalarının olduğu eşyaların fotoğraflanarak koruma altına alınması etnografik malzemenin ve tarihi hafızanın kaybını engellemektedir. 1974 yılında Leonore Kosswig tarafından fotoğraflanan sülale damgalı mezar taşları günümüzde kırılmıştır. Bölgede geç-gündüz arasında hava sıcaklığı farkının fazla olması ve kış mevsiminin kar yağışlı geçmesi damgalı mezar taşlarının zarar görmesine neden olmaktadır. Bu nedenle mezar taşlarının fotoğraflanarak koruma altına alınması gerekmektedir.

Bibliyografya

- Akay, Tolga. "Kuruluşundan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Aziziye Kazası (Pınarbaşı) ve Çevresinde At Yetiştiriciliği." *Kafdağı Dergisi* 4, no. 2 (2019): 149-159.
- Assman, Jan. *Kültürel Bellek*. çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Barth, Fredrik. "Giriş". der. Fredrik Barth. çev. Ayhan Kaya & Seda Gürkan. *Etnik Gruplar ve Sınırları* içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001.
- Bar-Tal, Daniel. "Collective Memory of Physical Violence: Its Contribution to the Culture of Violence." ed. Ed Cairns & Mícheál D. Roe, *The Role of Memory in Ethnic Conflict* içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Besleney, Zeynel Abidin. *Türkiye'de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Blaramberg, Yohann F. *Kafkasya: Tarihi, Topoğrafik, İstatistik, Etnografik ve Askerî Tasviri*. çev. Habibe Eren. Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2017.
- Bronevskiy, S. M. *Noveyşiegeografiçeskie i istoriçeskieizvestiya o Kavkaze*. II. Moskva, 1823.
- Caldicott, Edric & Fuchs, Anne. "Introduction." *Cultural Memory: Essays on European Literature and History*. Edric Caldicott & Anne Fuchs, ed., içinde, 11-33. Oxford: Peter Lang, 2003,
- Connerton, Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar?* çev. Alâeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Çatalkılıç, Didem. "Uzunyayla'da Çerkes Kültürünün Bir Sembolü Olarak Misafirperverlik ve Haçeş." *Kafkasya Kökenlilerin Hafıza Mekânları Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, 21-36. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2020.
- Çatalkılıç, Didem. *Kafkasya'da Rus Yayılmacılığı Mozdok Hattı 1532-1832*. Ankara: Koyusiyah Yayıncılık, 2021.
- Dubrovin, Nikolay F. *Çerkesler*. çev. Habibe Eren & Varol Tümer. Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2017.
- Dufoix, Stéphane. *Les Diasporas*. Paris: Presses Universitaires de Paris, 2008.
- Eyerman, Ron. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. New York: Cambridge University Press, 2003.
- Gans, Herbert J. "Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America." *On the Making of Americans: Essays in Honor of David Riesman* içinde, 193-221. University of Pennsylvania, 1979.
- Gildenştedt, İ. A. *Puteşestvie po Kavkazu v 1770-1773*. Sankt Peterburg, 2002.

- Gille, Florent A. *Lettres sur le Caucase et la Crimée*. Paris, 1859.
- Güneş, Mehmet. *Evllya Çelebi ve Haşim Efendi'nin Çerkezistan Notları*. İstanbul: Hüsnütabiāt Matbaası, 1969.
- Halbwachs, Maurice. *Kolektif Hafıza*. çev. Banu Barış. Ankara: Heretik Yayınları, 2017.
- İnal-İpa, Ş. D. *Antroponimiya Abhazov*. Maykop, 2002.
- Jenkins, Richard. *Social Identity*. Londra & New York: Routledge, 2008.
- Kantemur, Zeynep. "Ölü Bedenin Sınırlanan Mekânı: Kayseri'deki Çerkes Kimlikli Mezarlar." *Folklor/Edebiyat* 25, no. 98 (2019): 339-351.
- Kaya, Ayhan. *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- von Klaproth, Julius. *Travels in the Caucasus and Georgia*. çev. F. Shoberl. Londra: Henry Colburn, 1814.
- Kosswig, Leonore. "Eigentumszeichen (Damga) in Anatolien." *Oriens* 23/24 (1974): 333-405.
- Lavrov, L. İ. *İstoriko-etnografiçeskie oçerki Kavkaza*. Leningrad, 1978.
- Maddrell, Avril. "Memory, Mourning and Landscape in the Scottish Mountains: Discourses of Wilderness, Gender and Entitlement in Online Debates on Mountainside Memorials." ed., Elizabeth Anderson, Avril Maddrell, *Memory, Mourning, Landscape* içinde, 123-147. Amsterdam & New York: Kate McLoughlin & Alana Vincent, 2010.
- Melucci, Alberto. "Süreç Olarak Kolektif Kimlik." çev. Ömer Mollaer. Fırat Mollaer, ed., *Kimlik Politikaları: Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde, 85-105. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekânları*. çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.
- Özbay, Özdemir. *Anadolu'da Kafdağı Öyküleri*. İstanbul: Nart Yayıncılık, 1994.
- Pallas, Peter Simon. *Travels through the Southern Provinces of the Russian Empire in the years 1793 and 1794*. c. I. Londra, 1812.
- Parekh, Bhikhu. "Kimliğin Mantiğı." çev. Suat Aksoy. Fırat Mollaer, ed., *Kimlik Politikaları Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde, 53-77. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- von Rommel, Dietrich Christoph. *Die Völker des Caucasus nach den Berich*. Weimar, 1808.
- Sabaneev, L. P. *Ohotniçiy kalendar*. Moskova, 1892.
- Sarebiy, Ma'edz. *Çerkesler ve Gelenekleri*. çev. Yemuz Bayazıt. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018.
- Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*. çev. Sonay Bayramoğlu & Hülya Kendir). Ankara: Dost Kitabevi, 1986.

- Spencer, Edmund. *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*. çev. Dilek Cenkçiler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Stal, K. "Etnografiçeskiy oçerk Çerkesskogo naroda." *Kavkaz: Çerkesiya*, Vıp. XVII, Nalçik: M. i V. Kotlyarovih (2014): 331-400.
- Süren, Zafer. *Çipxe: Kafkas Aile Damgaları*. İstanbul: As Yayınları, 2001.
- Temizkan, Abdullah & Didem Çatalkılıç. "Atını Yitiren Toplum: Uzunyayla Çerkeslerinde Atçılık ve Binicilik Kültürü Üzerine." *Milli Folklor*, no. 123 (2019): 193-204.
- Yahtanigov, H. *Severokavkazskie Tamgi*. Nalçik: Leyter-İbn-Marat, 1993.

Kaynak Kişiler:

- K. K. 1: Adnan Soyugur, Yaş: 51, Hatukoy, Çerkessögütlü Köyü, 28.06.2017.
- K. K. 2: Ahmet Güser, Yaş: 30, Kabardey, Aşağıkızılcıevlik Köyü, 24.12.2017.
- K. K. 3: Ahmet Yılmaz, Yaş: 38, Kabardey, Taşlıgeçit Köyü, 03.07.2017.
- K. K. 4: Atay Şimşek, Yaş: 60+, Kabardey, Yahyabey Köyü, 18.07.2017.
- K. K. 5.: Avni Özkurt, Yaş: 63, Abzeh, Devederesi Köyü, 24.06.2017.
- K. K. 6: Aytakin Yıldız, Yaş: 72, Kabardey, Hilmiye Köyü, 09.07.2017.
- K. K. 7: Azmi Aslan, Yaş: 68, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 28.07.2021.
- K. K. 8: Bedri Kaplan, Yaş: 68, Kabardey, Sacayağı Köyü, 19.07.2017.
- K. K. 9: Bilal Vurdem, Yaş: 90, Kabardey, Sacayağı Köyü, 15.07.2017.
- K. K. 10: Cahit Kuş, Yaş: 72, Kabardey, Yağlıpınar Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 11: Demir Yağan, Yaş: 59, Abaza, Kazancık Köyü, 02.07.2017.
- K. K. 12: Deniz Yağan, Yaş: 54, Abaza, Kazancık Köyü, 15.07.2017.
- K. K. 13: Didem Yılmaz, Yaş: 35, Kabardey, Hilmiye Köyü, 07.07.2017.
- K. K. 14: Fehmi Vatanandıran, Yaş: 76, Kabardey, Üçpınar Köyü, 14.07.2017.
- K. K. 15: Fevzettin Vurdem, Yaş: 76, Kabardey, Karakuyu Köyü, 11.07.2017.
- K. K. 16: Gani Beştan, Yaş: 44, Kabardey, Tahtaköprü Köyü, 19.05.2020.
- K. K. 17: Günay Kurşun, Yaş: 57, Kabardey, Kırkpınar Köyü, 12.07.2017.
- K. K. 18: Hacı Murat Polat, Yaş: 38, Kabardey, Yukarıbeyçayır Köyü, 08.07.2017.
- K. K. 19: Halis Güney, Yaş: 70, Kabardey, Üçpınar Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 20: Hayri Karaçay, Yaş: 72, Kabardey, Şerefiye Köyü, 04.07.2017.
- K. K. 21: Hikmet Baykaldı, Yaş: 50, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 18.07.2017.
- K. K. 22: Hilmi Bardak, Yaş: 76, Kabardey, Methiye Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 23: Huluser Atıcı, Yaş: 72, Kabardey, Kırkgeçit Köyü, 14.07.2017.
- K. K. 24: İkrami Şimşek, Yaş: 73, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 01.07.2017.

- K. K. 25: İlhami Şıklaroğlu, Yaş: 67, Kabardey, Aşağıborandere Köyü, 15.07.2017.
- K. K. 26: İrfan Tok, Yaş: 57, Hatukoy, Malak Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 27: İsmet Boran, Yaş: 79, Abaza, Yukarıborandere Köyü, 23.12.2017.
- K. K. 28: Janset Baykal, Yaş: 25, Kabardey, Methiye Köyü, 24.12.2017.
- K. K. 29: Kibarcan Kurşun, Yaş: 55, Kabardey, Tahtaköprü Köyü, 12.07.2017.
- K. K. 30: Muhammet Taşçı, Yaş: 23, Kabardey, Yeniassıpınar Köyü, 18.07.2017.
- K. K. 31: Muhittin Ünal, Yaş: 72, Abaza, Kazancık Köyü, 24.10.2018.
- K. K. 32: Musa Cetger, Yaş: 57, Abaza, Kazancık Köyü, 05.07.2017.
- K. K. 33: Musa Taştan, Yaş: 20, Hatukoy, Malak Köyü, 02.07.2017.
- K. K. 34: Muzaffer Cengiz, Yaş: 85, Hatukoy, Malak Köyü, 20.10.2019.
- K. K. 35: Nail Koşar, Yaş: 93, Kabardey, Methiye Köyü, 11.07.2017.
- K. K. 36: Namık Kemal Şekercan, Yaş: 52, Kabardey, Eskiassıpınar Köyü, 04.07.2017.
- K. K. 37: Necdet Aşkın, Yaş: 59, Kabardey, Hayriye Köyü, 05.07.2017.
- K. K. 38: Neriman Kurşun, Yaş: 55, Kabardey, Tahtaköprü Köyü, 12.07.2017.
- K. K. 39: Nihat Doğan, Yaş: 52, Baba Türk-Anne Kabardey, 18.07.2017.
- K. K. 40: Nihat Kızılkaya, Yaş: 60+, Kabardey, Aşağıkızılçevlik Köyü, 04.07.2017.
- K. K. 41: Onur Özçelik, Yaş: 22, Abaza, Yukarıpotuklu Köyü, 17.07.2017.
- K. K. 42: Ömer İlhan, Yaş: 35, Kabardey, Kırkpınar Köyü, 19.07.2017.
- K. K. 43: Ömer Önal, Yaş: 19, Kabardey, Büyükgümüştün Köyü, 03.07.2017.
- K. K. 44: Remzi Çiçek, Yaş: 60+, Kabardey, Sacayağı Köyü, 18.07.2017.
- K. K. 45: Sebahattin Öztürk, Yaş: 77, Kabardey, Kurbagalık Köyü, 15.07.2017.
- K. K. 46: Selahattin Karademir, Yaş: 71, Kabardey, Kazancık Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 47: Seyit Karaduman, Yaş: 77, Kabardey, Yahyabey Köyü, 14.07.2017.
- K. K. 48: Sibel Radiye Gül, Yaş: 60, Kabardey, Tahtaköprü Köyü, 06.07.2017.
- K. K. 49: Şahin Yıldız, Yaş: 73, Kabardey, Burhaniye Köyü, 09.07.2017.
- K. K. 50: Şehrican Loglarođlu Akyüz, Yaş: 69, Abaza, AltıkeseK Köyü, 13.07.2021.
- K. K. 51: Şemsettin Yağan, Yaş: 53, Abaza, Kazancık Köyü, 02.07.2017.
- K. K. 52: Turgut Taştan, Yaş: 45, Hatukoy, Malak Köyü, 01.07.2017.
- K. K. 53: Turhan Cankılıç, Yaş: 57, Hatukoy, Cinliören Köyü, 03.07.2017.
- K. K. 54: Türkan Kutay, Yaş: 56, Kabardey, Yağlıpınar Köyü, 06.07.2017.

DİDEM ÇATALKILIÇ

K. K. 55: Yasin Akkaya, Yaş: 24, Hatukoy, Tersakan Köyü, 02.07.2017.

K. K. 56: Yaşar Yılmaz, Yaş: 66, Abzeh, Panlı Köyü, 26.06.2017.

K. K. 57: Yılmaz Bedir, Yaş: 50, Abzeh, Çerkeskuşçular Köyü, 01.07.2017.